ISSN 1459-305X
Julkaisija: Historian ja etnologian laitoksen tutkijat ry &
Jyväskylän Historiallinen Yhdistys ry
© Maare Paloheimo

48/2026 http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202609157113

Arjen ja juhlan värit. Turkulaiskauppiaiden väriainevalikoima ja vaatevärit ennen vuoden 1827 kaupunkipaloa

Maare Paloheimo

Tutkin tekstiilivärjäyksessä käytettyjen luonnonväriaineiden valikoimaa ja tarjontaa sekä kauppiasmiesten suosituimpia vaatevärejä Turun kaupungissa ennen syyskuun 1827 suurta tulipaloa. Tutkimus täydentää kuvaa luonnonväriaineiden tuonnista, valikoimista ja käytöstä Suomen suurimmassa kulutuskeskuksessa ennen 1800-luvun puolivälissä tapahtunutta synteettisten tehdasvalmisteisten väriaineiden läpimurtoa. Käytän lähdeaineistona Turun palon jälkeen perustetun palovahinkokomitean arkistoa, jolle saapuneista 1233 vahingonkorvaushakemuksesta olen poiminut lähitarkasteluun kaupan alan toimijoiden, värjäreiden ja tekstiilitehtailijoiden jättämät hakemukset. Palovahingoista korvauksia hakeneet kirjasivat usein hakemuksiinsa hyvin tarkasti menettämänsä henkilökohtaisen ja elinkeinotoimintaansa liittyneen omaisuuden ja varastot. Tämä mahdollistaa väriainekauppaa harjoittaneiden kauppiaiden identifioinnin sekä väriainekaupan laajuuden ja merkityksen arvioinnin. Lisäksi tutkin hakemuksista kauppiaskunnan vaateomaisuutta: lähitarkastelussa ovat miesten kallein vaateomaisuus eli päällystakit väreineen. Väri vaikutti vaatteen arvoon: sininen oli erityisen arvokas ja suosittu, sillä sitä voitiin tuottaa vain tuontiväriaineilla, indigolla tai värimorsingolla. Tutkimus osoittaa tekstiilivärіaineita olleen runsaasti saatavilla ennen Turun paloa. Kalliin indigon saatavuus oli hyvä, mutta eksoottisempiakin väriaineita oli tarjolla. Väriaineiden hyvä saatavuus kaupungissa ei heijasta vain runsasta tuontia, vaan myös kauppiaiden laajaa asiakaskuntaa ja jatkuvaa kysyntää. Tutkimus antaa viitteitä siitä, että ammattivärjäreiden ohella tekstiilejä värjättiin itse kotioloissa.

Avainsanat: materiaalinen kulttuuri, pukeutuminen, kulutus, luonnonväriaineet, koti- ja ulkomaankauppa, liiketoimintahistoria, Turku, 1800-luku

Keywords: material culture, clothing, consumption, natural dyes, domestic and foreign trade, business history, Turku, 19th century

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Johdanto

Turkulainen kauppias, uran jo kauppalaivan kapteenina tehnyt Nils Wilhelm Tjäder (s. 1781) pukeutui komeasti kuin Euroopan suurkaupunkeja nähneen menestyneen herrasmiehen voisi 1820-luvulla olettaakin. Hänen pitkä päällystakkinsa, sortuutti (*surtout*), oli väriltään sininen – kangas oli todennäköisesti arvostetulla ja kalliilla tuontiväriaineella, indigolla, värjätty ja takki ammattikäsityöläisen ompelema. Näyttävällä takilla tarkeni Turun talvessa: olihan takin sisävuori ”Siperian lammasta” ja kaulus ”amerikkalaista nahkaa”. Takin hinta, 210 assignaattiruplaa, kertoi laadusta sekä kantajansa varallisuudesta [1]. Takki oli huomattavan arvokas, kun sen suhteuttaa tässä tutkimuksessa tarkasteltavien muiden turkulaiskauppiaiden vastaaviin vaatteisiin. Tjäderillä oli ollut vielä ainakin vihreä sortuutti, jossa oli niin ikään Siperian lammasvuori ja -kaulus, kaksi susiturkkia ja vihreällä veralla päällystetty lammasturkki. Kauppiaan ulkomaanyhteydet näkyivät kalliiden vaatteiden ohella hänen kauppapuotinsa valikoimissa olleina kaukomaiden mausteina ja tekstiilien väriaineina. (TPK, HT1:28I, nro 670. Ks. myös Viitaharju 2016; Paloheimo 2026, 260)

Tämä – ja paljon muutakin – kauppias Tjäderin ja hänen kanssaihmistensä vaate- ja muusta omaisuudesta selviää vahingonkorvaushakemuksista, joita kaupunkilaiset jättivät niin kutsutulle palovahinkokomitealle Turussa 4.–5.9.1827 raivonneen tulipalon jälkeen. Heti palon jälkeen perustetulle komitealle, jonka tehtävänä oli koordinoida avun ja korvausten jakamista, toimitettiin 1233 vahingonkorvaushakemusta. Tjäderin tavoin moni palovahinkoja kärsinyt kirjasi tarkasti ylös palossa tuhoutuneet tekstiilit: erityisesti arvokkaimmat vaatteet kuvailtiin huolellisemmin, sillä vaikuttivathan hintaan materiaalin ohella väri ja yksityiskohdat. Lisäksi kauppiaat ja muut elinkeinonharjoittajat dokumentoivat hakemuksiinsa menettämänsä varastot, työvälineet ja mahdolliset myymälä- tai tuotantotilat.

Palokatastrofin takia syntyneet korvaushakemukset mahdollistavat akateemisen aikahyppäyksen Turun asukkaiden – tässä tapauksessa etenkin miesten – käyttämien vaatteiden värimaailmaan, mutta myös kaupungissa saatavilla olleisiin tekstiilivärjäykseen soveltuneisiin luonnonväriaineisiin. Kauppiaiden ja värjäreiden hakemusten avulla voidaan tutkia palossa tuhoutuneita väriainevarastoja ja tätä kautta selvittää ulkomailta tuotujen tekstiilivärien tarjontaa ja valikoimaa Suomen väkirikkaimmassa kulutuskeskuksessa. Yksityiskohtaisimmat hakemukset paljastavat kauppiailla myynnissä olleet luonnonväriaineet määrineen ja hintoineen sekä sen, mitä väriaineita värjärit olivat käyttäneet.

1820-luvun Turun kaupungin tarkastelu on monin tavoin perusteltua. Suurimpana suomalaiskaupunkina Turku oli kaupan ja kulutuksen keskus, jonka säätyläistöllä oli varallisuutta, mahdollisuuksia ja halua kuluttaa ja seurata vaatemuotia (esim. Vainio-Korhonen 1998, 49–51). Kaupunki oli ollut keskiajalta lähtien suomalaisen tekstiilituotannon ja -värjäyksen sekä värjärikoulutuksen keskus, minkä lisäksi se oli vuoden 1827 tulipaloon asti tärkein väriaineiden tuontisatama (Tiainen, Uotila & Paloheimo 2022, 20). Kaupungissa toimi 1820-luvulla eniten värjäämöjä suomalaiskaupungeista. Elintason nousu sekä kulutuksen ja vaatimustason kasvu heijastuivat niin värjäämöjen kuin värjäreiden lukumäärään vuosisadan ensipuoliskolla (Uotila 2014, 152; Uotila 2026, 162–164). Lisäksi Lounais-Suomi oli keskeinen

tekstiilituotantoalue 1800-luvun alussa. Eräs Turun alueella toimivista tuotantolaitoksista, joissa myös värjättiin tekstiilejä, oli vuonna 1823 perustettu Littoisten verkatehdas. Se jatkoi samalla paikalla jo 1700-luvulla toimineen laitoksen perinteitä. Yksi tehtaan perustajista oli turkulainen monialainen liikemies Abraham Kingelin (1788–1849), joka harjoitti myös väriainetuontia ja -kauppaa. (Koskelainen 1923; Karonen 2009; Paloheimo 2012, 204; Uotila & Paloheimo 2021, 209–211; Uotila 2026, 170; Paloheimo 2026, 251–253.)

1800-luvun alkupuoli voidaan myös nähdä suurempaa muutosta edeltävänä ajanjaksona tekstiiliteollisuudessa ja väriainemarkkinoilla Suomessa kuten tuonnempana todetaan. Väriaineiden myyntiä ja alan toimijoita tutkimalla voidaan tarkentaa kuvaa tarjolla olleesta tekstiilivärientuonnista, kulutuskulttuurin kehittymisestä sekä kysynnän ja kulutuksen muutoksista (vrt. Knudtzon 2022). Kulutuksen muutos, jonka osatekijöinä oli väestön kasvu ja vähittäinen vaurastuminen myös maaseudulla, näkyy siirtymässä kotikutoisista kankaista ostotekstiileihin ja kotoperäisistä luonnonväreistä paremman värjäystuloksen antaviin tuontiväriaineisiin sekä ylipäätään pukeutumisessa ja sen muutoksissa (esim. Uotila & Paloheimo 2021, 203–204, 206; Niiranen & Uotila 2026, 29–30; Uotila 2026, 156–157, 173–174. Ks. myös Turunen & Niiranen 2019, 37–39).

Tekstiiliteollisuuden kehitystä ja toimintaedellytyksiä on tutkittu verrattain paljon Suomessakin ja tällöin esille on nostettu erityisesti ulkomaalaistaustaisten yrittäjien merkitys tekstiiliteollisuuden kehittäjinä (esim. Schybergson 1977; Peltola 2019). Sen sijaan tekstiilien värjäys ja väriainemarkkinat ovat jääneet tutkimuksissa sivurooliin: värjäystä ja värjäreitä käsitellään usein vain vanhimmissa teollisuuslaitosten historiateoksissa (Koskelainen 1923; Kaukovalta 1934; Kaukovalta & Riipinen 1947). Vielä 1800-luvun alkupuolella tekstiilit värjättiin luonnonväriaineilla: synteettisten tekstiilivärien läpimurto tapahtui vuosisadan puolivälin jälkeen luonnontieteellisen tutkimuksen kehittyessä. Ennen tehdasvalmisteisten värien keksimistä ja massatuotantoa, väriaineet olivat pitkälti tuontituotteita: monet parhaiten väriä luovuttaneet värikasvit, -puut ja -hyönteiset (esimerkiksi punaista väriä antaneet kokenillikirvat) tuotiin Eurooppaan pääasiassa Aasiasta ja Amerikoista. (Engel 2012; Knudtzon 2022; Tiainen, Uotila & Paloheimo 2022.) Tutkimukseni voikin kirjaimellisesti ”värittää uudelleen” kuvaa 1800-luvun alun Suomesta.

Aineistot ja tutkimusasetelma

Turun kaupungin vuoden 1827 syyskuun alun suurpaloa on käsitelty useista näkökulmista (esim. Dahlström 1930; Paloheimo 2017, 2020; Salmi 2022; Kallio & Vainio-Korhonen 2022). Tuoreimmissa tutkimuksissa on käyty läpi palon sosiaalisia seurauksia (Viljamaa 2026) sekä palon aikaisia varkausepäilyjä ja sitä, mitä varkaustapaukset kertovat ajankohdan materiaalisesta kulttuurista (Einonen & Paloheimo 2025). Tässä jatketaan kaupungin asukkaiden elämän tarkastelua niin taloushistoriallisesta kuin materiaalisen kulttuurin ja kulutuksen tutkimuksen näkökulmista. Turun palovahinkokomitealle jätetyt korvaushakemukset avaavat mahdollisuuden tällaiselle tutkimukselle, sillä ne tarjoavat poikkileikkauksen kaupunkilaisten kiinteään ja irtaimeen omaisuuteen hetkeä ennen palokatastrofia.

Sadat korvauksia hakeneet kaupunkilaiset dokumentoivat hakemuksiinsa palossa menettämänsä koti-irtaimistot ja tekstiilit, usein sukkien ja nenäliinojen kappalemääriä myöten. Aineisto on poikkeuksellinen, koska se tarjoaa näkymän kaupunkilaisten aktiivikäytössä olleisiin vaatteisiin täysin sattumanvaraisella hetkellä. Näin ollen vaatteita ei oltu kulutettu loppuun, myyty pois tai pantattu kuten olisi voinut käydä elämänsä ehtoopuolelle ehtineen henkilön kohdalla. Tässä suhteessa tutkimukseni eroaa perukirjoihin perustuvista vaatetusta tai kuluttamista käsittelevistä tutkimuksista (perukirjoista ks. myös Uotila 2019, 124–127). Toki on huomioitava se, että osa hakijoista oli mahdollisesti ennättänyt pelastaa kaikki tai osan tekstiileistään: niitä oli helpompi kuljettaa kuin huonekaluja, kookkaita kotitalousesineitä tai säkkeihin ja tynnyreihin talven varalle säilöttyjä ruokatarpeita. Osassa hakemuksista havaitseekin selvästi nimenomaan suurikokoisten huonekalujen ja talousesineiden jääneen liekkeihin.

Korvaushakemusten avulla pyrin ensinnä selvittämään miten laajaa ulkomaisten, tekstiilivärjäykseen tarkoitettujen luonnonväriaineiden myynti Turussa oli: kuinka moni kauppias oli pitänyt puodissaan tai varastoissaan väriaineita? Mitä kauppiaiden lukumäärä kertoo väriainekaupasta: olivatko värituotteet ulkomaista luksusta vai oliko tarjolla myös tuttuja, kotoperäisiä värilähteitä? Väriainekaupan laajuutta tai sen toimijoita ei ole aiemmissa tutkimuksissa käsitelty lähdeaineiston rajoitteiden takia: esimerkiksi väriainetuonnista Itämeren satamista Suomeen ei ole tilastotietoja samoin kuin Suomen kaupan arvosta Ruotsin kanssa vuoden 1809 jälkeen (Tiainen 2026. Ks. myös Ojala & Paloheimo 2020, 155). Aiemman tutkimuksen perusteella tiedämme kuitenkin juuri Turun olleen Juutinrauman kautta tuotujen väriaineiden tärkein suomalainen tuontisatama 1800-luvun alkupuolella sekä sen, mitä väriainelajeja kaupunkiin tuotiin (Tiainen, Uotila & Paloheimo 2022). Sen sijaan väriaineiden jälleenmyyntikanavat tai kuluttajien ostomahdollisuudet kaupungissa ovat yhä pääosin selvittämättä (Kingelinin kauppahuoneen väriainekaupasta 1820-luvulla ks. Paloheimo 2026).

Vaikka pääosa korvaushakemuksista onkin varsin yksityiskohtaisia ja niissä kerrotaan menetettyjen väriaineiden lajit ja arvioidaan määrät, osaan kirjatut tiedot ovat kuitenkin epätarkkoja. Useissa hakemuksissa väriaineet kirjattiin mausteiden tai muiden siirtomaatuotteiden kanssa samaan kategoriaan, erottelematta värituotteita, niiden määriä tai arvoja. Epätarkkuuksien takia olen luopunut väriaineiden määrällisestä analyysista. Esimerkiksi kauppaneuvos Christian Trapp vanhemman (1769–1841) ja useiden muiden kauppiaiden hakemuksista ilmenee heidän menettäneen palossa liikkeidensä kirjanpidon, minkä takia hakemuksissa ilmoitettiin vain varmuudella muistettujen tuotteiden vähimmäismääriä tai -arvoja. Hakijoiden piti vahvistaa antamansa tiedot kämnerinoikeudessa, joten tietoja menetetystä omaisuudesta voi pitää oikeansuuntaisina [2].

Luodakseni kuvan Turussa tarjolla olleista väriaineista olen valinnut tarkastelun kohteeksi kauppiaiden, kauppakirjanpitäjien, kauppaneuvosten, värjäreiden sekä tekstiilitehtailijoiden korvaushakemukset – olivathan he todennäköisimmin tekemisissä väriainetuonnin ja -myynnin tai niiden käytön kanssa [3]. On kuitenkin syytä korostaa, että vahingonkorvauksien hakijoita oli kaikista yhteiskuntaryhmistä – alkaen palvelusväestä ja eri ammattien harjoittajista aina aatelisiin.

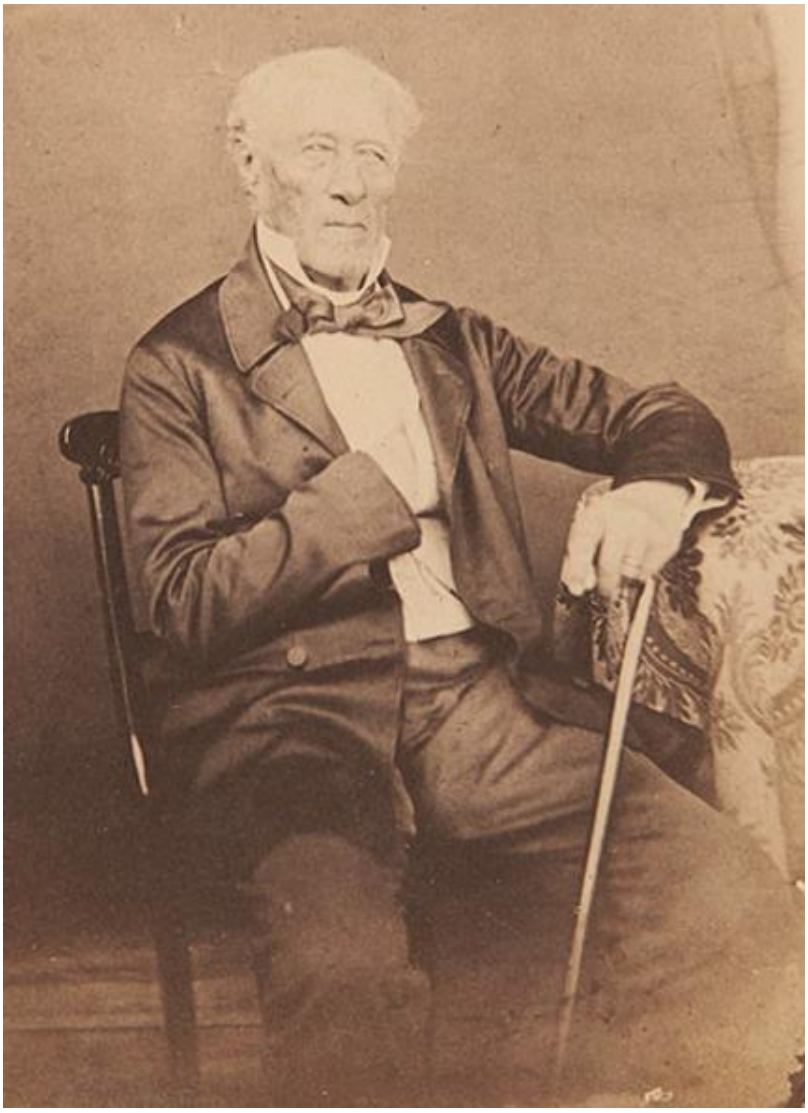

Kuva 1. Christian Trapp nuorempi (1793–1860) menetti Turun palossa kaupalla ja laivanvarustuksella kerryttämäänsä omaisuutta. Iäkkään kauppaneuvoksen on kuvannut turkulainen valokuvaaja J. Reinberg todennäköisesti 1850-luvun lopulla. Kuva: Turun kaupunginmuseo.

Vaihtelevien ammattinimikkeiden vuoksi kauppias- tai värjäritaustaisia henkilöitä on toisinaan ollut haastava tunnistaa aineistosta. Etsiessäni näiden ammattien edustajien hakemuksia olen käyttänyt apuna palovahinkokomitean arkistoon sisältyvää hakijoiden aakkosellista hakemistoa sekä hakemuksen jättöpäivän mukaan tehtyä kronologista hakemistoa. Hakemistoissa mainitut ammatit eivät aina täsmää hakemuksiin merkittyihin ammatteihin. Osa hakijoista on itse merkinnyt ammattinsa tai tittelinsä, osaan tämä tieto on kirjattu jälkikäteen. Etsiessäni tutkimieni alojen toimijoiden hakemuksia olen käyttänyt apuna myös tietokantaa, johon on koottu hakijoiden nimet ja ammatit [4]. Olen valinnut lähitarkasteluun 95 hakemusta: niistä 78 oli kauppiaiden, yhdeksän kauppakirjanpitäjien, viisi värjäreiden, yksi värjäämön vuokraajan sekä kaksi vaate- tai tekstiilitehtailijan tekemiä hakemuksia.

Analysoin myös tutkimukseen valittujen kaupan alan toimijoiden vaateomaisuutta. Keskityn päällystakkeihin ja niiden väreihin, koska takit olivat monesti miesten arvokkaimpia vaatekappaleita ja ne olivat myös naisten vaatteita hintavampia. Varsinkin miesten pitkät takit, kuten paljon kangasta vaatineet kaprokit ja sortuutit, teetettiin ammattiräätäleillä, kun taas naisten vaatteita ommeltiin usein kotioloissa (ks. myös Wottle 2008, 30–31). Miesten pitkät takit kertoivat kantajansa varallisuudesta ja asemasta (Kaukonen 1985, 239; Uotila & Paloheimo 2021, 14–15).

Keskityn etenkin sinisiin päällystakkeihin, koska sininen oli suosittu, mutta myös arvokas vaateväri. Pyrin selvittämään, miten yleinen takkiväri sininen oli tutkimani yhtenäisen ammattiryhmän sisällä. Vertaan havaintojani aiempaan tutkimukseen, jossa on käsitelty perukirjojen avulla sinisen värin esiintymistä miesten vaatevarastoissa 1830-luvulla. Tällöin tutkimusjoukkona olivat talonpoikaistaustaiset miehet maaseutupitäjässä (Uotila & Paloheimo 2021. Ks. myös Uotila 2019). Kaupunkiyhteisöön keskittyvä tutkimus antaa siten kiinnostavan vertailuparin aiemmille tutkimuksille.

Sinisellä värillä on pitkä historia Suomessa (Riikonen & Ruohonen 2023). Väri on ollut suosittu kaikissa yhteiskuntaryhmissä eikä sen käyttöä juuri säädelty tai siihen ei liittynyt negatiivisia merkityksiä (Lehtinen & Sihvo 2005, 7; Paloheimo, Niiranen & Uotila 2026, 272–273). Suomessa ei ollut saatavilla kotoperäisiä sinisen värin lähteitä, mikä nosti värin arvoa: sinistä väriä voitiin tuottaa vain ulkomaisilla värikasveilla eli indigolla (*Indigofera tinctoria*) tai värimorsingolla (*Isatis tinctoria L*). Indigo, jota tuotiin 1820-luvulla Turkuun läntisen Euroopan suursatamista sekä nykyisen Pohjois-Saksan rannikon satamista, oli kallista ja sillä värjäys vaati erikoisosaamista. Sillä saatiin kuitenkin syvän sinistä väriä, joka oli myös kestävämpää kuin Euroopassa kotoperäisenä kasvavalla morsingolla saatu värjäystulos. (Tiainen, Uotila & Paloheimo 2022, 11–12; Paloheimo, Niiranen & Uotila 2026, 273).

Ymmärrettävästi kauppiaiden ja kauppakirjanpitäjien korvaushakemukset eivät kerro täyttä totuutta heidän omistamiensa vaatekappaleiden lukumääristä, saati niiden väreistä. On selvää, että tulipalon tuhojen sattumanvaraisuus vesittää tutkittujen turkulaisherrojen takkien kvantitatiivisen värianalyysin. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta hakemuksissa ei kerrota olivatko hakijat onnistuneet pelastamaan omaisuuttaan, joten (takki)omaisuuden alkuperäinen määrä ei ole tiedossa. Määrällisen analyysin sijaan painotankin työssäni laadullista analyysia.

Turku ja kansainvälinen väriainekauppa

Väriaineiden saatavuuden ja vaatevärien tarkastelulle luo kontekstin tutkimusajan taloudellinen ja yhteiskunnallinen muutos. Napoleonin sotien (1803–1815) ja Euroopan 1800-luvun alun poliittisten myllerrysten jälkeen solmitun Pariisin rauhan (1815) alkoi seesteisempi, mutta hidas talouden ja kaupan elpymisen kausi. Sen vaikutukset ulottuivat vähitellen myös Suomen ulkomaankauppaan ja tässä tarkasteltujen väriaineiden tuontiin (ks. Ojala 1999, 62–63; Kaukiainen 2008, 197–203; Ojala & Paloheimo 2020, 153–154; Tiainen, Uotila & Paloheimo 2021, 8–9). Suomessa 1800-luvun alussa tapahtui myös varallisuuden ja kulutuksen vähittäistä kasvua. Kuluttajien vaatimustason nousu, muutokset pukeutumisessa sekä tietty muotitietoisuus, jota

ylemmät sosiaaliryhmät – ja heidän myötään muutkin – seurasivat, vaikutti myös tekstiilituotantoon, kysyntään ja väriainemarkkinoihin, jotka ovat tässä tutkimuksessa käsiteltyjen aihepiirien taustalla.

Muutos väriaineiden tuonnissa ja markkinoilla oli alkanut keskisessä Euroopassa jo 1500-luvulla. Löytöretkien seurauksena Eurooppa tutustui uusiin valtamerten takaisiin värikasveihin-, puihin ja -hyönteisiin, jotka laajensivat tekstiilien väriskaalaa ja joiden käyttö vaati uudenlaista värjäysosaamista (esim. Wimmler 2017, 40–41). Toinen suuri muutos oli uudenlaisten tekstiilien, tekstiilikuitujen ja -valmistustekniikoiden läpimurto Euroopassa. Eritoten uuden raaka-aineen, puuvillan, ja Aasiasta tuotujen värikkäiden painettujen puuvillakankaiden (ns. kaliko -kankaiden) valtava suosio muutti kulutuskäyttäytymistä ja lopulta Euroopan oman tekstiiliteollisuuden kehityksen myötä myös tekstiilituotantoa ja markkinoita (Berg 1994 [1985], 34–35, 126; Riello 2013, 123–126, 134; Styles 2019, 35; Räisänen 2026, 321–322). Suomessa puuvillakankaiden valmistus alkoi Tampereella Finlaysonin puuvillatehtaan perustamisen myötä vuonna 1828 (Schybergson 1974, 52). Turussa puuvillakehräämö, kutomo ja kangaspaino aloitti toimintansa 1846, jolloin britti John Barkerin (1791–1854) laitos saatiin toimintakuntoon (Nikula 1972, 365–366; Paloheimo 2012, 157).

Luonnonväriaineiden saatavuuden ja valikoiman paraneminen kaukokaupan laajenemisen myötä, uusien ja tehokkaampien värilähteiden tulo Euroopan markkinoille, uudenlaisten koneiden ja painotekniikoiden käyttöönotto sekä kulutuskulttuurin nousu kytkevätkin tutkimukseni globaaliin talouteen ja kansainvälisiin kehityskulkuihin. 1800-luvun alun Suomi ja Turku liittyivät tekstiili- ja väriainetuonnin välityksellä osaksi kansainvälisiä kauppaverkostoja ja siirtomaiden hyväksikäyttöä, joka on viime aikoina herättänyt aiempaa enemmän keskustelua akateemisissa piireissä (esim. Lahti & Skurnik 2025, 8–9, 12–15). Tätä taustaa vasten ei siis ole yhdentekevää, mitä kaukomailta tuotuja luonnonväriaineita turkulaiskauppiaiden tai värjäreiden varastoista löytyi tai mihin väriin sonnustautuneena herrasmiehet ”flaneerasivat” Aurajoen rannoilla 1820-luvulla.

Turkulaiskauppiailla oli laajat tuotevalikoimat puodeissaan jo ennen kaupungin paloa (Nikula 1972, 280). Ulkomaankauppiaan oikeudet saaneet kauppiaat olivat luonnollisestikin niitä, joilla oli mahdollisuus hankkia ulkomailta väri- ja pureteaineita tai muita värjäystarpeita, maaleja ja pigmenttejä. Täten on luontevaa, että väriaineita varastoissaan pitäneillä kauppiailla oli puodeissaan muitakin niin sanottuja siirtomaatuotteita kuten kahvia, teetä, sokeria, tupakkaa ja erilaisia mausteita. Luonnonväriaineet ja mausteet, molemmat hintavia tuontituotteita, esiintyvätkin lähes poikkeuksetta yhdessä kauppiaiden valikoimissa – toki tiettyjä mausteina paremmin tunnettuja tuotteita, kuten kurkumaa ja sahramia, voitiin käyttää myös värjätessä tekstiilejä keltaiseksi (Niiranen 2026, 102; Kujansuu 2026, 388, 395). Niitä tuotiin Turkuun ulkomailta palaavien laivojen lasteissa tärkeimpien tuontituotteiden, kuten suolan ja viljan ohella, sillä ne olivat kevyitä kuljettaa ja veivät yleensä vähän tilaa. 1820-luvulla Turkuun tuotiin laaja kirjo kaukomaiden väriaineita, mutta myös keskisessä Euroopassa viljeltyä värimorsinkoa ja krappia eli värimataraa (Tiainen, Uotila & Paloheimo 2022, 18; Paloheimo 2026, 255).

Turkulaiskauppiaiden ja -värjäreiden väriaineet

Palokomitealle jätettyjen korvaushakemusten perusteella osa tutkituista kauppiaista menetti sekä kotinsa irtaimistoa että kauppapuotinsa tuotteita ja varastoja, osa taas jommankumman irtaimistoa tai vastaavasti rakennuksia. Kauppakirjanpitäjillä, joilla ei ollut omaa liikettä, vahingot olivat rahallisesti vähäisempiä. Yleensä vain varakkaimmilla kauppiailla oli ollut mahdollisuus vakuuttaa kiinteistönsä, joten suuri osa vahinkoja kärsineistä joutui turvautumaan palovahinkokomitean maksamiin korvauksiin (vakuutuksista esim. Rinne 1966, 54–57; Savolainen 2014). Palokomitean käytössä olleiden varojen vähäisyyden takia korvaukset olivat vain muutamia prosentteja menetetyn omaisuuden arvosta (Nikula 1972, 44), mikä teki puotinsa, varastonsa, työtilansa tai -välineensä menettäneen elinkeinonharjoittajan tulevaisuudennäkymistä vaikeat.

Tutkimistani kauppiaista vähintään 45 prosenttia oli pitänyt puodissaan tai varastoissaan väriaineita. Suurimmalla osalla oli myös tekstiilivärjäyksessä käytettyjä purete- ja apuaineita (värjäyksen apuaineista ks. Tiainen 2026). Turkuun saapuneita väriaine-eriä jaettiin kauppiaskunnan kesken, jolloin kymmenillä kauppiailla oli samoja värituotteita myynnissä. Tässä on myös huomioitava se, että värierät – etenkin tietyt kalleimmat lajit – olivat usein suhteellisen pieniä ja niitä tuotiin muiden tuotteiden ohella (Tiainen, Uotila & Paloheimo 2022, 18–20; Paloheimo 2026, 249). Vain varakkaimmat kauppiaat pystyivät pitämään monipuolisia valikoimia ja suuria määriä väri- ja pureteaineita.

Lähes puolet väriainekauppiaista oli hankkinut indigoa – joillakin ei itse asiassa ollut ollenkaan muita väriaineita kuin indigoa. Luku perustuu hakemuksiin, joissa indigo mainittiin erikseen. Todennäköisesti indigoa oli useammallakin kauppiaalla, mutta kaikki kauppiaat eivät erotelleet hakemuksissaan varastoissaan olleita väriainelajeja, vaan kirjasivat kaikki värianeet saman otsikon alle. Myöskään eri laatuja ei aina eroteltu, vaikka indigon kohdalla myös laadulla oli merkitystä: parhaimpana laatuna oli yleensä pidetty Guatemalan indigoa, kun taas Pohjois-Amerikan eteläisistä osista tuotua indigoa pidettiin huonompilaatuisena kehnomman värjäystuloksen takia (Paloheimo, Niiranen & Uotila 2026, 281).

Kauppiaiden ohella myös kauppakirjanpitäjä G. E. Nybergillä, joka menetti palossa pienen puodin valikoiman verran värituotteita ja elintarvikkeita, oli indigoa. Indigo oli Nybergin kallein värierä: sen arvo oli noin 1 500 assignaattiruplaa, noin 20 prosenttia tuhoutuneen omaisuuden arvosta (TPK, HT1:28I, nro 623). Nybergin varastoja selittänee aikomus oman puodin pitoon tai muiden kauppiaiden tuotteiden varastointi: korvaushakemuksista ilmenee, että kauppiailla oli olut erilaisia tuotteita varastossa myös muiden kauppiaiden tai kaupunkilaisten tonteilla. Nybergin tapaan useimmilla kauppiailla indigovaraston arvo oli 1000–3000 assignaattiruplaa ja se oli yleensä kaikista arvokkain väriaine-erä. Laajan saatavuuden voi olettaa heijastaneen väriaineen tasaista kysyntää ja siniseksi värjättyjen tekstiilien suosiota. Eräs suurehko indigon käyttäjä alueella oli Littoisten verkatehdas. Tämän voi päätellä Kingelinin kauppahuoneen tuontitiedoista, joiden mukaan indigoa tuotiin Littoisten tehdasta varten erityisesti Lyypekistä ja Tukholmasta ennen Turun paloa (KKA, Gha:1, Tulli-ilmoituskirja; Paloheimo 2026).

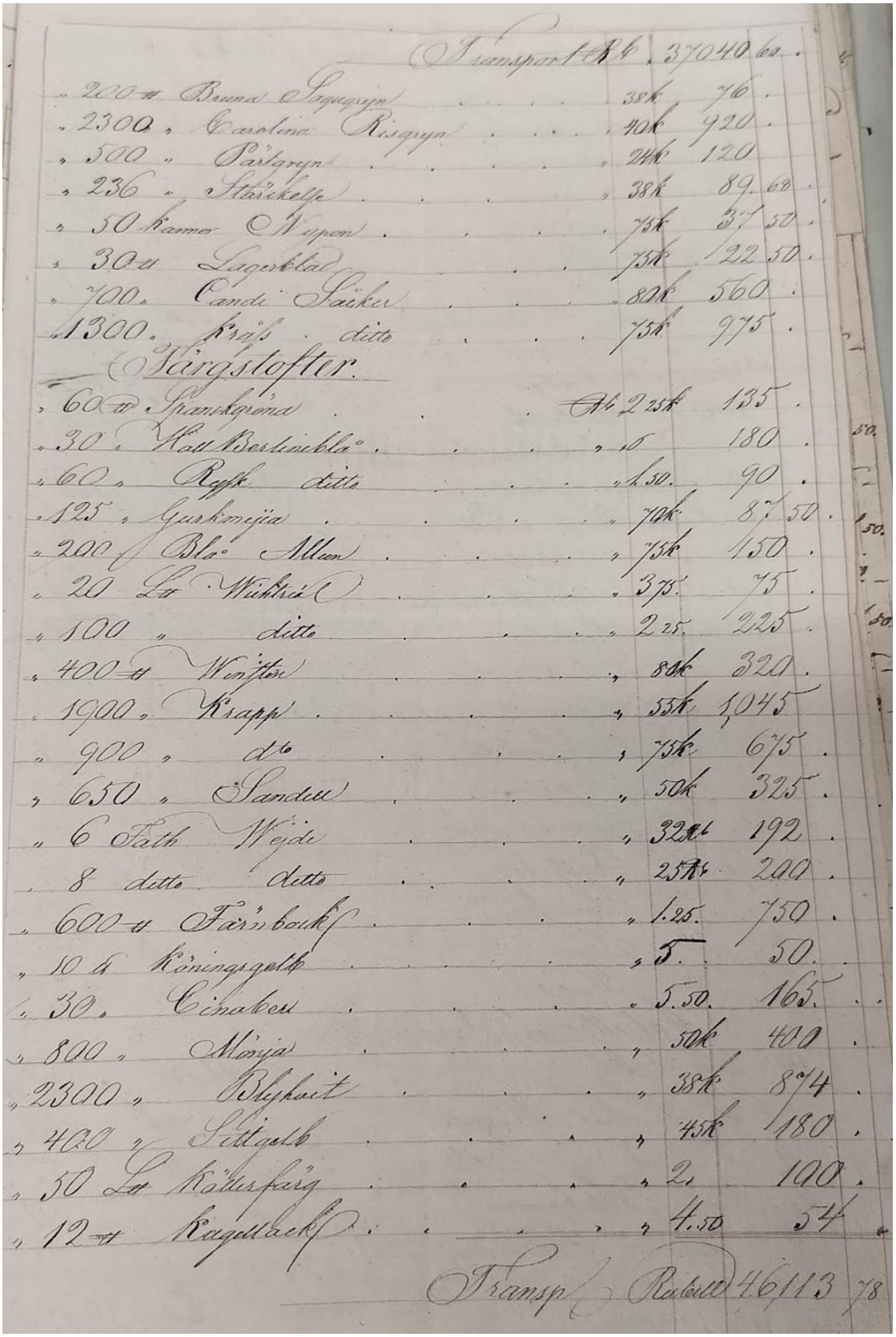

Kuva 2. Kauppias Johan Magnus Ollonqvistin menettämää värituotevalikoimaa. Kauppiaan korvaushakemuksessa listattiin palossa menetetyt väriaineet selkeästi ja kauniilla käsialalla (TPK, T1:28I, nro 629). Kuva: Maare Paloheimo.

Hakemusaineiston perusteella indigo ei ollut vielä täysin syrjäyttänyt käytöstä värimorsinkoa. Morsingon tuotanto oli kuitenkin jo pitkään taantunut sen aiemmilla viljelyalueilla keskisessä Euroopassa. Tuotantoa oli pyritty jatkamaan 1800-luvun alussa erityisesti nykyisen Saksan keskiosissa sekä Ranskassa sotien vaikeuttaessa indigotuontia valtamerten takaa, mutta valtion tukitoimista huolimatta työvoimaintensiivinen ja maaperää kuluttava morsingonviljely väheni ja se jäi lähinnä apuaineeksi ja fermentoinnin käynnistysaineeksi indigokyyppiin (indigo- ja morsinkokyypeistä eli väriliuoksista Räisänen, Primetta & Niinimäki 2015, 18; Paloheimo, Niiranen & Uotila 2026, 284; Kujansuu 2026, 388–389) [5]. Ennen Turun paloa vielä esimerkiksi kauppias Christian Trapp nuoremman (1793–1860) ja kauppias Christian Stenholmin varastoissa oli ollut myös morsinkoa, mutta molemmilla sen varastoarvo oli vähäinen verrattuna indigoon. Trappilla oli kolmea eri laatua indigoa 8100 assignaattiruplan arvosta (yli 800 kg), kun taas morsinkoa oli alle 100 assignaattiruplan arvosta (noin 5 kg) (TPK, HT1:28I, nro 698 ja 622).

Väriaineita myynnissä pitänyt kauppiasryhmä on huomattavasti suurempi kuin mitä sanomalehdissä julkaistuja myynti-ilmoituksia tutkimalla voisi päätellä (ks. myös Tiainen, Uotila & Paloheimo 2022, 20; Paloheimo 2026, 253, 263). Mauste- ja rihkamakauppiaiksi nimitetyillä tai sellaisina pidetyillä kauppiailla oli tosiasiassa ollut runsaastikin ulkomaisia värituotteita valikoimissaan. Esimerkiksi kauppias Johan Åkermannilla oli kokenillia sekä krappia, jotka molemmat tuottivat punaista väriä. Kokenilli oli huomattavasti krappia arvokkaampaa ja tuotti laadukkaamman värjäystuloksen, minkä takia sitä käytettiin hienoimmille materiaaleille kuten silkille (Räisänen 2026, 308–309, 322). Lisäksi Åkermannilla oli pieniä määriä kurkumaa, väriomenoita (tammen äkämä) ja espanjanvihreää, mutta niitä käytettiin muuhunkin kuin vain tekstiilivärjäykseen (TPK, HT1:30I, nro 815).

Kalliiden väriaineiden sijaan monilla kauppiailla oli varastoissaan edullisempia väriainelajeja kuten erilaisia väripuita, mutta niitäkin joskus vain vähäisiä eriä. Erityisesti edullista bresiljaa oli niilläkin kauppiailla, jotka eivät pitäneet suurta värisortimenttia. Osassa hakemuksia täsmennettiin, oliko kyseessä sininen, punainen vai keltainen bresilja [6]. Väripuiden yleisyyttä selittää niiden runsas tuonti Turkuun. Niitä tuotiin joko isompina paloina tai valmiiksi jauhettuna (raspattuna) Länsi-Euroopan satamista ja Itämeren alueen satamista. Eurooppaan väripuita tuotiin etenkin Etelä- ja Väli-Amerikasta. (Tiainen, Uotila & Paloheimo, 2022, 18).

Hakemusten perusteella laajimmat ja arvokkaimmat väriainevalikoimat olivat luonnollisesti vauraimmilla kauppiailla. Tosin heistäkään kaikki eivät eritelleet korvaushakemuksissaan menetyksiään tai tarkentaneet väriaineiden arvoa. Rahallisesti suurimmat taloudelliset menetykset koki Gabriel Gestrin (1763–1831). Tsaari Aleksanteri I:n kauppaneuvoksen arvonimellä palkitsema Gestrin oli kuulunut kaupungin kauppiaseliittiin jo 1800-luvun ensivuosista lähtien (Pussinen 2008a). Koettelemuksista murtuneen 65-vuotiaan kauppiaan korvaushakemuksen lopussa oli poikkeuksellinen merkintä, jossa korostettiin, ettei iäkäs kauppias enää koskaan pystyisi saavuttamaan paloa edeltänyttä elintasoaan. Gestrin arvioi liiketoiminnan vahinkojen nousevan 110 000 assignaattiruplaan, mutta ei kuitenkaan eritellyt tarkemmin menettämiään tuotteita tai varastoja. Sen sijaan hakemuksissa listattiin tarkasti kodin esineistö sekä miesten ja naisten kalliit vaatteet. Kauppaliikkeen vahingot

yhdistettynä muuhun tuhoutuneeseen omaisuuteen, nostivat Gestrinin kaikki menetykset yli 190 000 assignaattiruplaan (TPK, HT1:30I, nro 809). Myös toinen kauppaneuvos, niin ikään vuosikymmeniä turkulaisia omassa liikkeessä palvellut Christian Trapp vanhempi menetti palossa tupakkatehtaansa ja kotitalonsa (Lindberg 1921, 306–307; Pussinen 2009b). Trappin kauppapuodin ja makasiinien palossa tuhoutui runsaasti värjäys- ja maalaustarpeita, mutta kauppias kertoi hakemuksessaan, ettei pysty tarkasti arvioimaan niiden määriä (TPK, HT1:28I, nro 626).

Turussa puotia pitäneistä menestyneistä kauppias-laivanvarustajista myös Johan Magnus Ollonqvist menetti runsaasti omaisuuttaan palossa. Ollonqvist näyttää olleen erikoistunut tekstiiliväriaineisiin ja maalituotteisiin (ks. myös Paloheimo 2021, 202; Paloheimo 2026, 258, 267). Hänen väriaine-, pigmentti- ja maalivalikoimansa oli tutkituista laajimpien joukossa. Ollonqvist oli pitänyt myynnissä indigoa, krappia, väriomenia, kurkumaa, fernambukoa, morsinkoa, santelipuuta, orleaania, sumakkia, sini- ja keltapuuta (*Blauholtz* ja *Gulholtz*) sekä tavanomaisia pureteaineita. Nämä tuotteet muodostivat liki 20 prosenttia hänen menettämiensä myyntituotteiden arvosta (TPK, T1:28I, nro 629).

Ollonqvist ja Trapp kuuluivat niihin kauppiaisiin, jotka olivat tehneet muiden turkulaiskauppiaiden kanssa liikematkoja nykyisen Pohjois-Saksan satamiin ja hankkineet sieltä myös värituotteita. Liikematkat, joita tehtiin ainakin Hampuriin, dokumentoituivat saksalaissanomalehtien saapuneiden matkustajien luetteloihin ja kauppias Abraham Kingelinin kirjeenvaihtoon. Turkulaiskauppiaat asioivat samojen saksalaiskauppahuoneiden kanssa väriaineita ja muita ulkomaantuotteita hankkiessaan. (Paloheimo 2026, 258–259).

Myös kauppaneuvos Trappin pojalla, Christian Trapp nuoremmalla, oli kattava tekstiiliväri- ja maalivalikoima. Pelkästään tekstiilivärjäykseen käytettyjen väri- ja pureteaineiden arvo oli noin neljännes tuhoutuneiden myyntituotteiden arvosta (TPK, HT1:28I, nro 698), mikä kuvastaa hyvin värituotteiden taloudellista merkitystä. Hän ei ollut pitänyt yhtä monipuolista värivalikoimaa kuin Ollonqvist, mutta hänellä oli suuremmat varastot kokenillia ja kolmea eri laatua indigoa [7]. Kuviosta 1 käy ilmi Trapp nuoremman, Ollonqvistin ja kahden muun kauppiaan menettämien kauppatavaroiden arvo kokonaisuudessaan sekä pelkästään värituotteiden arvo. Kyseisten kauppiaiden menetykset on valittu lähitarkasteluun, koska heidän vahingonkorvaushakemuksistaan on ollut mahdollista erotella henkilökohtainen omaisuus, kauppapuodin varastojen kokonaisarvo sekä väriaineiden arvo.

Kauppiaiden ohella viisi värjäriä jätti korvaushakemuksen tuhoutuneesta omaisuudestaan. Carl Johan Brummerin, Mats Lundin ja Gustaf Dahlstedtin menettämien väri- ja pureteaineiden arvot liikkuivat noin 500–3000 assignaattiruplan välillä (TPK, HT1:28IV, nro 350; HT1:30IV, nro 1079 ja 1102). Edellisistä poiketen kaksi muuta värjäriä ilmoittivat väriaineiden arvon yhtenä summana niiden lajeja erottelematta. Tekstiilitehtailijaksi merkitty Carl von Hausen, joka menetti Kirkkokorttelin tontillaan olleen ison talon, värjäämön, kuivaamon, prässirakennuksen ja kaksi makasiinia, ei maininnut hakemuksessaan väriaineita (TPK, HT1:30II, nro 993) [8].

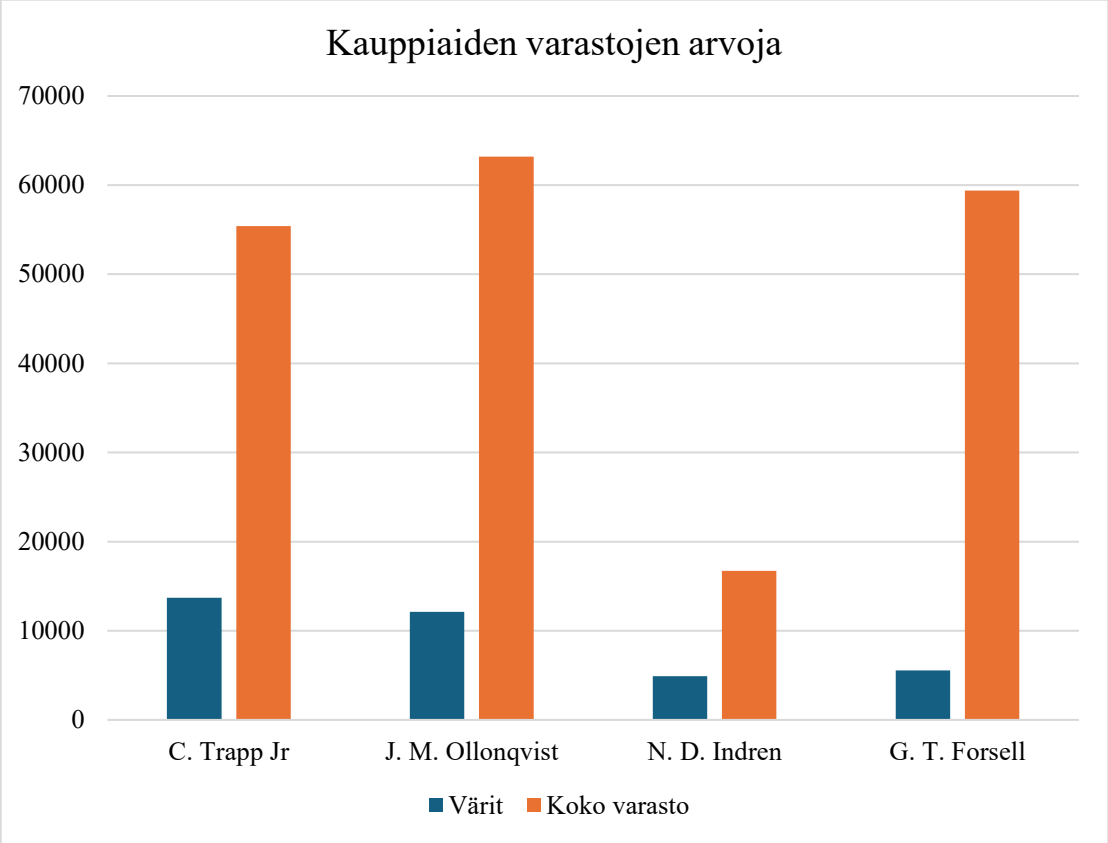

Kuvio 1. Neljän kauppiaan Turun palossa menettämien kauppatavaroiden ja väriaineiden arvot. Rahayksikkönä on assignaattirupla. Lähde: Turun kaupungin-arkisto. Turun palovahinkokomitean arkisto, Vahingonkorvaushakemukset.

Värjäreiden värivarastot olivat varsin suppeita, joten heidän voisi olettaa tarvittaessa täydentäneen valikoimiaan kaupungin kauppapuodeista. Tosin ainakaan yhtä värjäriltä tavattua luonnonväriainetta ei mainittu kauppiasryhmän vahingonkorvaus-hakemuksissa: Brummerilla oli 12 tynnyriä edullista lepänkuorta, jolla saatiin värjättyä ruskeita, keltaisia ja oransseja sävyjä. (TPK, HT1:29II, nro 320. Ks. myös Kujansuu 2026, 390; Hintsanen 2026, 190; Räisänen 2026, 314–315). Tätä todennäköisesti kotimaista lähituotetta ei mainita muidenkaan värjäreiden hakemuksissa. Toisaalta voidaan pohtia olisiko kotimaisten värilähteiden varastoinnille tai myynnille ollut edes varsinaista tarvetta. Tarvittavat kotoperäiset värikasvit voitiin kuitenkin kerätä lähiluonnosta – tavasta, jota ei-ammattilaiset perinteisesti käyttivät, kertoo esimerkiksi etnografinen aineisto (ks. Uotila 2026, 156; Räisänen 2026, 314–318).

Sinisten värilähteiden vähäinen esiintyminen värjäreiden hakemuksissa on kiinnostavaa, kun sitä peilataan kauppiaiden varastoihin. Vain Dahlstedtilla oli indigoa ja pieni määrä morsinkoa. Lisäksi palossa tuhoutui värjäri Lundin arvokkaat väriliemet – todennäköisesti sinisen värjäyksessä käytetyn indigo- tai morsinkokyypin tai niiden yhdistelmän –, sillä hän listasi palon tuhonneen kyyppien värit (*Färg uti Kypar*). Morsinko- ja indigokyyppien valmistustapa erosi kertakäyttöisestä keittoliemestä ja väriainetta lisäämällä niitä saatettiin käyttää kuukausia (Uotila 2026, 165–166). Hakemuksen perusteella kyseisellä värjärillä ei kuitenkaan ollut indigoa tai morsinkoa varastossa (TPK, HT1:30III, nro 1102).

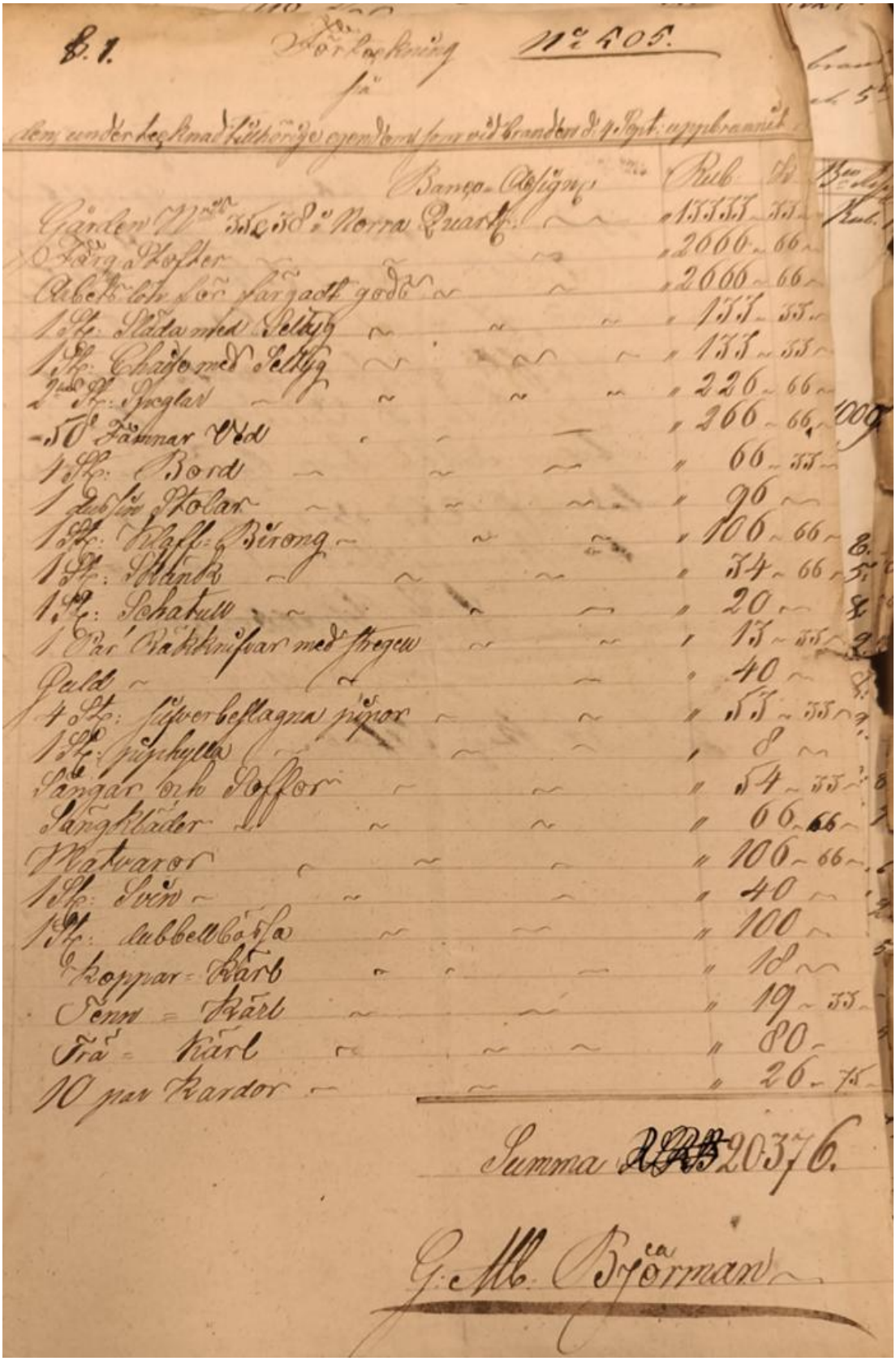

Kuva 3. Värjäri Björmanin Turun palokomitealle jättämä vahingonkorvaushakemus. Pohjoiskorttelissa asunut värjäri menetti palossa myös väriaineita, mutta ei erotellut niitä tarkemmin hakemuksessaan. Kuva: Maare Paloheimo.

Elinkeinonharjoittajien menetykset olivat huomattavia, mihin vaikutti palon ajankohta. Kauppiaat olivat selvästikin täydentäneet varastojaan tulevaa talvikautta sekä eri kaupungeissa pidettäviä markkinoita varten [9]. Väriaineiden tuonti meritse tapahtui vuodesta (ja purjehduskauden pituudesta) riippuen yleensä huhti-lokakuussa. Toisinaan Tukholmasta tuotiin lasteja pienemmillä aluksilla aivan loppuvuonna: esimerkiksi Kingelinin kauppahuone toi joinakin 1820-luvun vuosina vielä marraskuun lopussa väri- ja pureteaineita Lyypekistä ja myöhemminkin Tukholmasta. (KKA, Tulli-ilmoituskirja, Gha:1. Ks, myös Paloheimo 2026, 262).

Siniset takit ja turkit miesten arvokkaimpana vaateomaisuutena

Kauppiaiden ja kauppakirjanpitäjien palokomitealle jättämissä hakemuksissa miesten arvokkaimmat vaatteet [10] olivat lähes aina päällystakkeja, eri materiaaleista tehtyjä pitkiä sortuutteja ja kaprokkeja tai erilaisia turkkeja. Etenkin kaikkein arvokkaimpien takkien väri oli useasti kerrottu. Vaatteiden hinnan arvioinnin takia hakemuksissa mainittiin usein, olivatko vaatteet uusia vai vanhoja, vähän käytettyjä tai tavanomaista hienompia. Samasta syystä myös takkien materiaali, väri sekä turkis- tai nahkayksityiskohdat tai esimerkiksi hopeiset hakaset tuotiin usein esille. Esimerkiksi kaprokkien kiinnityksessä oli käytetty hopeahakasia jo 1700-luvulla (Pylkkänen 1982, 317).

Tutkittujen hakemusten takkivalikoimissa sinisen värin eri sävyt olivat varsin hyvin edustettuina. Ennen kaupunkipaloa miesten vaatevarastoissa oli ollut niin vaaleamman kuin tummemmankin sinisen sävyisiä (*blå, ljusblå, mellanblå, mörkblå* [11]) sortuutteja, kaprokkeja, frakkeja tai erilaisia turkisvuorisia lyhyitä ja pitkiä takkeja, joiden päällyskangas oli siniseksi värjättyä verkaa tai muuta materiaalia. Värejä analysoitaessa on kuitenkin todettava, että vain osa hakijoista täsmensi kaikkien takkiensa värit – useimmiten mainittiin kalleimpien väri tai vastaavasti mainittiin vain eri mallisten takkien kappalemäärä. Tässä tutkimuksessa läpikäydyistä 78 hakemuksesta yksityiskohtaiset tiedot puuttuivat 30 hakemuksesta. Eräät kauppiaat, kuten esimerkiksi Suuren Aninkaistenkadun varrella asunut ja puotiaan pitänyt kauppias Fredric Borisoff, listasivat miesten ja naisten vaatteet muun koti-irtaimiston kanssa ilman vaatekappaleiden erittelyjä tai niiden hintatietoja (TPK, HT1: 28II, nro 184).

Yli puolessa niistä hakemuksista, joissa värit mainittiin, takin tai sen päällyskankaan väri oli sininen. Useat kauppiaat omistivat enemmän kuin yhden sinisen takin, mutta niiden lukumäärää ei ole tässä laskettu. Takkien värivalikoimaan kuului myös musta, harmaa, ruskea ja vihreä (myös oliivinvihreä, *olivfärgad*), mutta maininnat niistä olivat sinistä vähäisempiä. Vastaavasti aiemmassa talonpoikaisväestöä koskevassa ja perukirja-aineistoon pohjautuneessa tutkimuksessa sinisten päällystakkien osuus kaikista mainituista oli noin 60 prosenttia (Uotila & Paloheimo 2021). Kyseisessä tutkimuksessa – samoin kuin tässä – ei ole mahdollista erotella, oliko tekstiili värjätty indigolla vai morsingolla tai kenties niiden sekoituksella. Sekä maaseudun että kaupunkien asukkaat värjäyttivät kankaitaan ammattivärjäreillä, jotka hallitsivat vaativan sinisen värin värjäysprosessin (Uotila 2026, 157, 159).

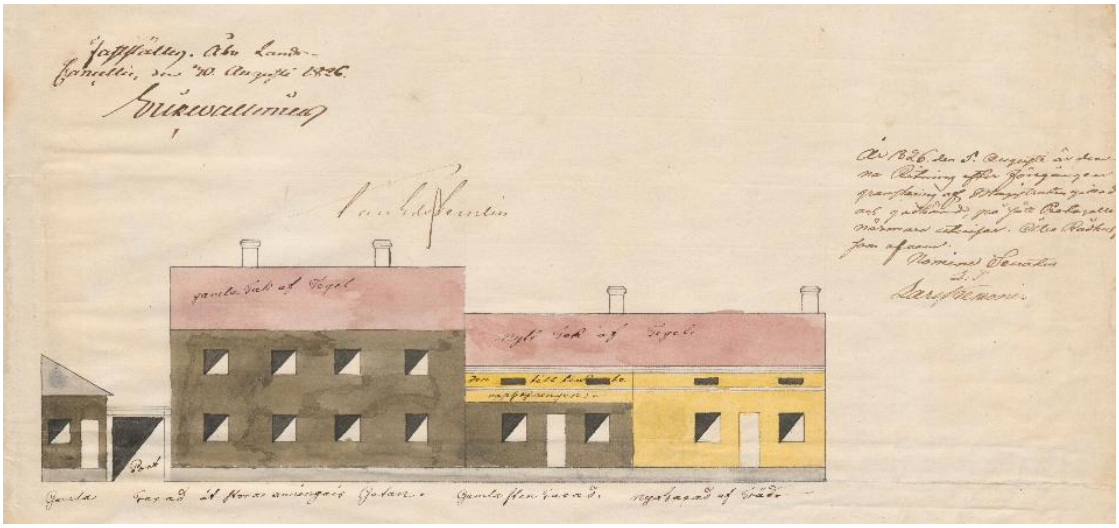

Kuva 4. Rakennuspiirustus kauppias Borisoffin talosta vuodelta 1826. Keltainen lisäsiipi on puinen laajennusosa. Piirustuksen mukaan matalassa osassa on kauppapuodin kaksi huonetta ja niiden takana konttorihuoneet. Ennen kaupunkipaloa kauppias mainosti lehdissä etenkin elintarvikkeita. Kuva: Svante Dahlströmin palovakuutusaiheinen kokoelma. Turun maistraatin pääpiirustukset vuoteen 1827. 71 Ritning till En ny en wånings Träd Byggnad samt en twå wånings gammal Träd Byggnad och en gammal Sten Byggnad med upphöjningen. Tillhör Handelsmannen Herr Fredrik Borisoff I Gården N 155 och 1 (1826-1826). Tiedosto 1. Kansallisarkisto.

Uudehkon, hienommasta sinisestä verasta tehdyn sortuutin arvo saattoi kattaa suurimman osan menetetyn vaateomaisuuden koko arvosta. Varsinkin kauppakirjanpitäjälle tai uraansa aloittelevalle kauppiaalle vaatteet olivat monesti arvokkain henkilökohtainen omaisuus. Miesten käytettyjen, mutta hyväkuntoisten pitkien takkien arvo oli useimmiten noin 10–60 assignaattiruplan välillä, kuluneiden ja vanhojen takkien joskus vain 2–5 assignaattiruplaa. Hyväkuntoisten ja uusien sortuutti- ja kaprokkitakkien korkeaa hintaa selittää niihin tarvittu kangasmäärä. Esimerkiksi eräs turkulainen opiskelija menetti palossa kaprokkiin varatun tummansiniseksi värjätyn veran, jota oli ollut 11 ja puoli kyynärää (yli 6,5 metriä) (TPK, T1:28I, nro 624). Luonnollisesti on huomioitava, että kauppiastalouksissa erot varallisuudessa ja vaateomistuksissa olivat suuria: aloittelevan kauppiaan ja taloudellisen asemansa vakiinnuttaneen kauppaneuvoksen vaatevarastojen sisältö ja arvo poikkesivat hyvinkin paljon toisistaan.

Suurin osa tutkituista henkilöistä oli omistanut lukuisia eri mallisia takkeja: kylmempään vuodenaikaan sortuutteja ja kaprokkeja – toisinaan turkisvuorilla tai -kauluksilla tai topattuna – ja mahdollisesti erikseen kesäsortuutteja sekä muita eri kangaslaaduista tehtyjä takkeja. Esimerkiksi kauppias Carl Lindströmin kymmenestä takista kalleimmat olivat sininen verkakaprokki ja kangaspäällysteinen isokauluksinen turkistakki, jota kutsuttiin tulupiksi (*Tulub*) (TPK, HT1: 30II, nro 927). Ruotsisssa tulupit olivat olleet muodissa eritoten 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä. Suomeen niitä tuotiin Venäjältä (Pylkkänen 1982, 319).

Tutkituista kauppiaista ainakin 40 prosentilla oli ollut turkisvuorinen, kangaspäällysteinen takki tai kokoturkki. Turkistakin arvostus ja sen tuoma status on

havaittavissa kauppiasryhmän vaateomistuksissa (vrt. myös Lehtinen & Sihvo 2005, 203). Päällystetyistä turkistakeista mainittiin usein kankaan väri: sininen väri selvästikin nosti takin arvoa. Ei ollut tavatonta, että turkkeja omistettiin useampi kuin yksi – turkiksen laji tai takkien päällyskankaan laatu ja väri vain vaihtelivat. Erityisesti susi- ja karhuturkit mainittiin usein erikseen: vähintäänkin 15 prosenttia tutkituista kauppiaista oli omistanut susi- tai karhuturkin. Näiden lisäksi monilla kauppiailla oli ollut valmiiksi käsiteltyjä tai käsittelyä odottavia taljoja, joko koti-irtaimiston joukkoon listattuina tai kauppapuodin tuotteiden joukossa. Turkeista kalleimpia olivat soopelin ja näädän turkiksilla vuoratut tai niillä somistetut takit. Esimerkiksi kauppaneuvos Gestrin oli omistanut suoranaista luksusta: hänellä oli ollut näädän turkiksilla vuorattu takki, jonka päällyskangas oli verkaa (300 assignaattiruplaa). (TPK, HT1: 30I, nro 809).

Päällystakkeja tarvittiin toki eri tarkoituksiin, mutta pelkät rannikon vaihtelevat sääolot eivät selitä turkulaisten takkirunsautta. Esimerkiksi kauppakirjanpitäjä Jacob Granbergin takkien arvo muodosti yli kolmasosan hänen menettämästään omaisuudesta. Hän oli omistanut ainakin hienon sinisen sortuutin (60 assignaattiruplaa), hienon ruskean sekä edullisemman meleeratun sortuutin, kaksi ohuesta villakankaasta tehtyä sortuuttia (värejä ei mainittu), kalliin mustan frakin [12] ja edullisemman vihreän frakin (TPK, HT1: 29I, nro 419). Kirjanpitäjälle valikoima oli laaja eikä monilla kauppiaillakaan ollut vastaavaa valikoimaa eri väreissä. Kirjanpitäjän vaatevalikoimaa voi selittää se, että hänen omaisuutensa ei ollut kauppiaiden tavoin sidottuna liiketoimintaan.

Toinen vaateomaisuuttaan menettänyt kauppakirjanpitäjäksi merkitty henkilö oli Johan Fredric Heldt (1780–1854). Tiettävästi hän toimi apteekkari John Julinin sihteerinä. Kaupungissa Heldt tunnettiin tyylikkäänä pukeutuja ja esteetikkona sekä taitavana ompelijana ja verhoilijana. Hän myös erikoistui hoitamaan turkulaisten testamentti- ja muita lakiasioita ja sai sitä kautta nimityksen ”kuolinpesäkamreeri” (Korpiola 2021). Persoonallisen Heldtin tyyriistä tyylistä ennen kaupunkipaloa kertoo kallein takki, joka oli hienolla sinisellä veralla päällystetty turkki, jossa oli myös kalmukki-lampaannahkainen vuori ja krimiturkkikaulus ja -reunus (*Blå fin Kläd. Päls med Kallmuk Foder och Krim krage och bräm,* 100 assignaattiruplaa). Lisäksi Heldt oli varautunut Turun talviin viidellä turkistakilla, joiden päällyskankaat vaihtelivat ruskeasta ja vihreästä verasta vihreään silkkiin ja siniseen sarkaan (TPK, HT1: 28II, nro 196).

Takkihankintojen taustalla oli todennäköisesti muitakin syitä kuin tarve vaihtaa takkia vuodenajan mukaan – ainakin Heldtin henkilöhistoriaan perustuvat tiedot vahvistavat tämän. Ylipäätään tutkitulla ryhmällä oli todennäköisesti myös keskimääräistä enemmän varallisuutta kulutukseen. Vaatehankintoihin on voinut vaikuttaa halu osoittaa omaa asemaa tai statusta tietynlaisilla vaatekappaleilla, halu pukeutua säädyn ja oman sosiaalisen ryhmän mukaisella tavalla tai kenties paremmin kuin muut vertaiset sekä tietenkin vaatemuodin seuraaminen (ks. esim. Engel 2009, 217; Ijäs 2015, 197–199; Pajur 2017). Päällystakit olivat selvästi kohde, joihin oltiin valmiita käyttämään rahaa. Takeilla, kuten muillakin vaatteilla, oli myös rahallista arvoa käytettyjen vaatteiden markkinoilla (Wottle 2008, 30; Ilmakunnas 2024, 175, 179; Einonen & Paloheimo 2025, 269).

Turun värikäs 1820-luku

Tässä tutkittujen taloudellisten toimijoiden laajat ulkomaisten väriaineiden valikoimat kertovat niin ajankohdan kulutuskulttuurista kuin kansainvälisistä verkostoista, joihin Turku ja laajemmin koko Suomi kytkeytyivät. Tutkittu aineisto valottaa tuontiväriaineiden runsasta tarjontaa ja kattavaa valikoimaa Turussa sekä sitä, miten kaupallisten yhteyksien vilkastuminen, elintason nousu ja kulutusmahdollisuuksien lisääntyminen edistivät ulkomaisten tuotteiden kysyntää. Väriaineita mainostettiin myös sanomalehdissä, joten oman kaupungin asiakkaiden ohella lähiseuduilla ja kauempanakin asuvat tiesivät turkulaiskauppiaiden uusista myyntiartikkeleista.

Osa kauppiaista vaikuttaa myös olleen erikoistuneempia väriainekauppaan, kun taas osalle väriaineet olivat marginaalisessa roolissa. Suuri osa kaupunkikauppiaista oli kuitenkin eräänlaisia sekatavarakauppiaita ja varsinaista erikoistumista tietyn alan erikoisliikkeisiin tapahtui vasta myöhemmin. Kymmenien kauppiaiden väriainevarastot viittaavat siihen, että ammattilaisten ohella tekstiilienvärjäystä harjoitettiin kotioloissa. Tosin muutamien kauppiaiden värivarastot olivat niin pienet, etteivät ne olisikaan riittäneet ammattivärjäreiden tarpeisiin. Tutkittu aineisto antaa myös viitteitä ammattivärjärin käyttämästä kotimaisesta värilähteestä (lepänkuori), mutta kotimaisten luonnonaineiden tarjontaa tai käytön laajuutta on vaikea todentaa tällä aineistolla.

Väriaineinevarastojen – ja etenkin indigovarastojen – sekä kauppiaiden ja kauppakirjanpitäjien vaateomaisuuden perusteella sininen oli suosittu vaateväri Turussa ennen kaupungin paloa. Sininen oli haluttu, mutta myös kallis värjätä, mikä nosti vaatteen arvoa. Sinisten päällystakkien ohella erilaiset päällystetyt ja päällystämättömät turkistakit olivat yleisiä, minkä tässä pääteltiin liittyvän niiden statusarvoon. Palokomitealle toimitettujen vahingonkorvaushakemusten pohjalta on kuitenkin haastavaa tuottaa eksaktia määrällistä analyysia miesten päällystakkien väreistä tai materiaaleistakaan, sillä osassa hakemuksista menetetty vaateomaisuus ilmoitettiin epätarkasti. Puutteista huolimatta aineisto tarjoaa kuitenkin poikkeuksellisen laajan ja samalla ainutkertaisen kurkistusaukon 1820-luvun Turun kaupungin väriainetarjontaan ja miesten pukeutumisen värikkyyteen.

FT Maare Paloheimo, Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos. **Tutkimustyö on toteutettu Koneen Säätiön rahoittamassa hankkeessa *Säädellyt sävyt: väriaineet, värjärit ja välittäjät yhteiskunnallisen muutoksen kuvaajina, 1400–1850*.**

Viitteet

[1] Takkien arvo kohosi liki 800 assignaattiruplaan, mikäli mukaan otetaan vielä naisten tummansininen turkisvuoritakki soopelinkarvakauluksella. Kalleimman takin hinnalla olisi saanut lähes 20 tynnyriä ruisjauhoja tai 8–9 isoa sikaa. Arviot perustuvat Turun palovahinkokomitealle jätettyihin hakemuksiin. Assignaattirupla oli käytössä Suomessa vuoden 1809 jälkeen ja sen käyttöä edistämällä pyrittiin saamaan ruotsalainen raha pois liikkeestä. Rahajärjestelmästä ja assignaattiruplan kurssista esim. Heinonen 2018, 62–63; Turunen & Voutilainen 2023, 56.

[2] Oikeuden pöytäkirjoja voi lukea digitoituna. Tekemäni otannan perusteella niihin kirjattiin lyhyt kuvaus hakemuksesta ja vahinkojen määrä ilman omaisuusluetteloita.

[3] Kauppiaat kuuluivat porvarissäätyyn. 1800-luvun alussa kauppiaista käytettiin eri nimityksiä riippuen kauppiasoikeuksien laajuudesta. Tutkimukseen on valittu *handlande*-, *handels bokhållare*- tai *bokhållare*-ammattinimikkeillä kuvatut henkilöt, kauppaneuvokset sekä värjärit (*färgare*; *färgare arrendator*). Tutkimuksesta on rajattu pois elintarvikekauppiaat (*victualie handlande*; *hökare*). Lisäksi porvarit (*borgare*) on rajattu tutkimuksesta pois, sillä porvari -nimikettä voitiin käyttää myös käsityöläisammattia harjoittaneesta porvarissäädyn jäsenestä (termeistä Paloheimo 2012, 70–77, ja porvarissäädystä, 48–50). Tutkimuksesta on jätetty pois myös entiset kauppiaat ja kolmen kauppiaan konkurssipesät, koska havainnointi keskittyy aktiivisesti toimineisiin kauppiaiseen. Yhden konkurssipesän hakemuksessa mainittiin tosin väriaineet. Lisäksi on tarkistettu tekstiilitehtailijoiksi merkittyjen henkilöiden hakemukset, joista on valittu mukaan kaksi. Värjäreiden kisällit, maalarit ja näiden lesket on rajattu pois, mutta hakemukset on kuitenkin tarkistettu. Maalarit käsittelivät pääasiassa pigmenttejä ja maalituotteita. Värjärikisällit, värjäreiden ja maalareiden lesket eivät hakeneet korvauksia värituotteista. Värjäreiden leskillä oli kuitenkin mahdollisuus harjoittaa värjäämötoimintaa kisällien avulla.

[4] Kiitän professori Hannu Salmea tietokannan jakamisesta. Tutkimustani varten olen koonnut uuden tietokannan, johon olen kerännyt tietoja tutkitun ryhmän väriainevarastoista ja vaateomistuksista.

[5] Morsingon käyttöä yritettiin edistää 1700- ja 1800-lukujen taitteessa (Paloheimo, Niiranen ja Uotila 2026, 284–285).

[6] Bresilja oli yleisnimitys kesalpinia-suvun puista ja muutamien muiden puulajien ydinpuusta saadulle väriaineelle. Se saattoi tuottaa sinistä, punaista tai keltaista väriä. Tuotteen kauppanimi (esimerkiksi röd bresilja) viittaa saatuun värjäystulokseen. Puulajin kauppanimet määräytyivät kasvupaikkojen mukaisesti, mutta lähteestä riippuen ne saattavat vaihdella ja niissä tuli myös väärinymmärryksiä. (Kujansuu 2026, 384, 396–397.) Bresiljaa ryhdyttiin raspaamaan jauheeksi myös Turussa, kun apteekkari-liikemies Erik Julinin perustama värijauhemylly aloitti toimintansa

Aurajoen Halistenkoskella 1828. Laitos oli lajinsa ensimmäinen Suomessa (ks. Toropainen 2015, 127).

[7] Tuotteiden koko arvo oli 55386,50 assignaattiruplaa. Tupakan, teen, kahvin ja sokerin yhteenlaskettu arvo ylsi melkein väri- ja pureteaineiden arvoon. Lisäksi varastossa oli maaleja ja pigmenttejä, joita tässä ei huomioitu. Hienoa indigoa oli 400 naulaa eli 170 kg (1 skålpund = 1 naula = 0,425 kg), jonka arvo oli 4 000 assignaattiruplaa. Indigoerä maksoi yhtä paljon kuin 5000 naulaa (2125 kg) kahvia.

[8] Komitean hakemistoissa von Hausen on merkitty värjäriksi, mutta hakemuksessa ammattinimike on manufakturisti.

[9] Varastot olivat usein tyhjimmillään keväisin, jolloin inventaarit yleensä tehtiin. Ks. myös Ihatsu 1964.

[10] Vähävaraisimpien kauppiaiden käyttövaatteiden arvo oli luonnollisesti alhaisempi. Tosin on huomautettava, että varallisuuden arviointi tässä yhteydessä perustuu vain menetettyjen vaatteiden, kodin irtaimiston ja myyntituotteiden kokonaisarvoon ja ulkopuolelle jää palosta pelastettu tai muualla sijainnut irtain ja kiinteä omaisuus.

[11] Sinisen eri sävyjä kuvailtiin kuitenkin harvoin. Erikoinen poikkeus on värjärinkisälli Andersinin hakemus, jossa mainitaan kyyppisininen sarkakangas (*Kyppblått Wallmar*). Kangas oli arvokkain vahingonkorvaushakemuksessa mainittu asia (42 assignaattiruplaa) (TPK, HT1:30II, nro 932). Nimityksellä on haluttu korostaa värjäysmenetelmää ja väriä.

[12] Tässä *frack* on suomennuttu frakiksi (hännystakki). Hakemusten perusteella se oli tavanomaista hienompi ja arvokkaampi takki, jonka vuori saattoi olla myös laadultaan ylellisempää kangasta. Mahdollisesti ne olivat varattuja juhlavampiin tilaisuuksiin. Varsinais-Suomessa ainakin talolliset teettivät frakkeja vihkipuvuiksi (Kaukonen 1985, 240).

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto Turku

Kingelinin kauppahuoneen arkisto (lyhennetty KKA)

Tulli-ilmoituskirja Gha:1 (1818–1839)

Turun kaupunginarkisto

Maistraatin arkisto: Turun palovahinkokomitean arkisto (lyhennetty TPK)

Vahingonkorvaushakemukset

HT1:28I - HT1:28IV, Förteckningar ö. lidna förluster, 1–400

HT1:29I - HT1:29IV, Förteckningar ö. lidna förluster 401–800

HT1:30I - HT1:30IV, Förteckningar ö. lidna förluster 801–1233

Kirjallisuus

Berg, Maxine. 1994 [1985]. *The Age of Manufactures, 1700-1820: Industry, Innovation and Work in Britain*. London: Routledge.

Dahlström, Svante. 1930. *Turun palo 1827. Tutkimuksia Turun kaupungin rakennushistoriasta vuoteen 1843. 1.* Turku.

Einonen, Piia & Maare Paloheimo. 2025. Pelastettua, löydettyä vai anastettua: varkausepäilyt kaupunkipaloissa 1800-luvun alun Suomessa. Teoksessa *Varkauksien varhaismoderni historia Suomessa n. 1550–1850*, toim. Antti Räihä & Petteri Impola, 249–272. Helsinki: Gaudeamus.

Engel, Alexander. 2009. *Farben der Globalisierung. Die Entstehung moderner Märkte für Farbstoffe 1500–1900*. Frankfurt am Main: Campus.

Heinonen, Antti. 2018. *Ruplista markkoihin. Suomen suuriruhtinaskunnan setelit 1812–1898*. Helsinki: Edita.

Hintsanen, Päivi. 2026. Yxi Selkiä ja päälle luotettawa Paino-Kirja. Ensimmäinen suomenkielinen värjäysopas vuodelta 1769. Teoksessa *Säädellyt sävyt. Värit, värjärit ja väriaineet Euroopassa 1300–1850,* toim. Merja Uotila, Maare Paloheimo, Susanna Niiranen & Elisa Kujansuu, 181–203. Historiallisia tutkimuksia 296. Helsinki: SKS, https://doi.org/10.21435/ht.296.

Ihatsu, Erkki. 1964. Abraham Kingelinin vähittäiskauppa vuosina 1818–1823. *Turun Ylioppilas* 11, 7–22.

Ijäs, Ulla. 2015. *Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Annales Universitatis Turkuensis C 402. Turku: Turun yliopisto, https://urn.fi/URN:ISBN: 978-951-29-6053-8.

Kallio, Johanna & Kirsi Vainio-Korhonen, toim. 2020. *Turun köyhät kasvot. Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*. Turun historiallinen arkisto 73. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.

Karonen, Petri. 2009. Kingelin, Abraham. *Suomen talouselämän vaikuttajat* -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: SKS, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000066.

Kaukiainen, Yrjö. 2008. *Ulos maailmaan! Suomalaisen merenkulun historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1155. Helsinki: SKS.

Kaukonen, Toini-Inkeri. 1985. *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo: WSOY.

Kaukovalta, K. V. 1934. *Forssan puuvillatehtaan historia 1847–1934*. Osakeyhtiö Forssa.

Kaukovalta, K. V. & Ale-Einari Riipinen. 1947. *Tampereen verkatehdas 1797–1947: muistojulkaisu. 1–2*. Tampereen verkatehdas.

Knudtzon, Margaret Aasness. 2022. Increased Imports of Colorants and Constituent Components during the 18th Century Reflects the Start of the Consumer Society in Norway. *Heritage* 5:4, 3705–3736, https://doi.org/10.3390/heritage5040193.

Korpiola, Mia. 2021. Johan Fredrik Heldt (1780–1854) – eksentrinen turkulainen mesenaatti ja ”kuolinpesäkamreeri”. *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal literacy in Finland 1750–1920* 8.10.2021, https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2021/02/08/johan-fredrik-heldt-1780-1854-eksentrinen-turkulainen-mesenaatti-ja-kuolinpesakamreeri/ [Haettu 10.8.2026].

Koskelainen, Yrjö. 1923. *Littoisten verkatehtaan historia ynnä piirteitä Wechterin manufaktuurilaitoksen vaiheista 1738–1823–1923*. Porvoo: Littoisten verkatehdas.

Kujansuu, Elisa. 2026. Väri- ja värjäysalan sanasto. Teoksessa *Säädellyt sävyt. Värit, värjärit ja väriaineet Euroopassa 1300–1850,* toim. Merja Uotila, Maare Paloheimo, Susanna Niiranen & Elisa Kujansuu, 381–401. Historiallisia tutkimuksia 296. Helsinki: SKS, https://doi.org/10.21435/ht.296.

Lahti, Janne & Johanna Skurnik. 2025. *Kolonialismin muokkaama maailma: Euroopan ekspansion globaalihistoriaa*. Helsinki: Otava.

Lehtinen, Ildikó & Pirkko Sihvo. 2005. *Rahwaan Puku: Näkökulmia Suomen Kansallismuseon Kansanpukukokoelmiin = Folk Costume: An Overview of the Folk Costume Collection of the National Museum of Finland*. 3. uud. ja laaj. p. Helsinki: Museovirasto.

Nikula, Oscar. 1972. *Turun kaupungin historia 1809–1856*. Turku: Turun kaupunki.

Niiranen, Susanna. 2026. Käytetty ja kiistelty. Värjäreiden ja kaupunkilaisten keltainen renessanssin Italiassa. Teoksessa *Säädellyt sävyt. Värit, värjärit ja väriaineet Euroopassa 1300–1850,* toim. Merja Uotila, Maare Paloheimo, Susanna Niiranen & Elisa Kujansuu, 95–126. Historiallisia tutkimuksia 296. Helsinki: SKS, https://doi.org/10.21435/ht.296.

Niiranen, Susanna & Merja Uotila. 2026. Värin taikojat. Värjäriammatin kehityksen pitkä kaari. Teoksessa *Katse historiantutkijaan: Juhlakirja professori Kustaa H. J. Vilkunalle*, toim. Joonas Tammela, Petteri Impola, Pirita Frigren, Miia Kuha & Antti Räihä, 22–38. Jyväskylän historiallinen arkisto 7. Jyväskylä: Jyväskylän Historiallinen Yhdistys, https://edition.fi/jhy/catalog/view/1901/2189/7755.

Ojala, Jari. 1999. *Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun tehokkuus ja kannattavuus 1700–1800-luvulla*. Bibliotheca historica 40. Helsinki: SHS, https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000092.

Ojala, Jari & Maare Paloheimo. 2020. ”Näköpiirissä laskevia voittoja”. Kauppiaat ulkomaankaupan etuja puolustamassa Suomen sodan 1808–1809 jälkeen. Teoksessa *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun yhteiskuntahistoria*, toim. Piia Einonen & Miikka Voutilainen, 153–179. Tampere: Vastapaino.

Pajur, Astrid. 2017. The fabric of a corporate society: sumptuary laws, social order and propriety in early modern Tallinn. Teoksessa *A taste for luxury in early modern Europe: display, acquisition and boundaries*, eds. Jon Stobart & Johanna Ilmakunnas, 1–17. London: Bloomsbury Academic.

Paloheimo, Maare. 2012. *Business Life in Pursuit of Economic and Political Advantages in Early-Nineteenth-Century Finland*. Jyväskylä studies in humanities 195. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4992-1.

Paloheimo, Maare. 2017. Petitioning the Tsar for Help. Survival Strategies of an Impoverished Finnish Merchant after the Great Fire of Turku (1827). *Journal of Finnish Studies* 20, 217–246, https://doi.org/10.5406/28315081.20.1.09.

Paloheimo, Maare. 2020. Lindbergin kauppiasperheen vaiheita ennen ja jälkeen Turun palon (1827). *Genos* 91, 4: 194–210.

Paloheimo, Maare. 2026. Väriainekauppaa Itämeren yli. Turkulaisen Kingelinin kauppahuoneen väriainetuonti ja verkostot 1818–1827. Teoksessa *Säädellyt sävyt. Värit, värjärit ja väriaineet Euroopassa 1300–1850,* toim. Merja Uotila, Maare Paloheimo, Susanna Niiranen & Elisa Kujansuu, 248–271. Historiallisia tutkimuksia 296. Helsinki: SKS, https://doi.org/10.21435/ht.296.

Paloheimo, Maare, Susanna Niiranen & Merja Uotila. 2026. Suosittu sininen. Morsingon ja indigon kilpailu Euroopan väriainemarkkinoista esimodernilla ajalla. Teoksessa *Säädellyt sävyt. Värit, värjärit ja väriaineet Euroopassa 1300–1850,* toim. Merja Uotila, Maare Paloheimo, Susanna Niiranen & Elisa Kujansuu, 272–299. Historiallisia tutkimuksia 296. Helsinki: SKS, https://doi.org/10.21435/ht.296.

Peltola, Jarmo. 2019. The British contribution to the birth of the Finnish cotton industry (1820–1870). *Continuity and Change* 34, 1: 63–89, https://doi.org/10.1017/S0268416019000080.

Pussinen, Veli-Matti. 2008a. Gestrin, Gabriel. *Suomen talouselämän vaikuttajat* -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: SKS, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000020.

Pussinen, Veli-Matti. 2008b. Trapp, Christian. *Suomen talouselämän vaikuttajat* -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8. Helsinki: SKS, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000014.

Pylkkänen, Riitta. 1982. *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Riikonen, Jaana & Juha Ruohonen, toim. 2023. *Ravattulan muinaispuku. Tutkimukset ja valmistusohjeet*. Turku: Suomen muinaistutkimuksen tuki ry.

Riello, Giorgio. 2013. *Cotton: The Fabric That Made the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rinne, Toivo T. 1996. *Suomen vakuutustoimintaa 1816–1966*. Turku: Auraprint Oy.

Räisänen, Riikka. 2026. Punaisen värin ja väriaineiden historiaa. Kemia, käyttö ja menetelmät. Teoksessa *Säädellyt sävyt. Värit, värjärit ja väriaineet Euroopassa 1300–1850,* toim. Merja Uotila, Maare Paloheimo, Susanna Niiranen & Elisa Kujansuu, 303–328. Historiallisia tutkimuksia 296. Helsinki: SKS, https://doi.org/10.21435/ht.296.

Räisänen, Riikka, Anja Primetta & Kirsi Niinimäki. 2015. *Luonnonväriaineet*. Helsinki: Maahenki.

Salmi, Hannu. 2022. *Tunteiden palo. Turku liekeissä 1827*. Helsinki: Otava.

Savolainen, Panu. 2014. Suuren kaupunkipalon varalta... Palovakuuttaminen yhteisöllisenä käytäntönä eräässä ruotsalaisessa kaupungissa vuosina 1785–1807. *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat* 14, 3, https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108589.

Schybergson, Per. 1974. *Hantverk och fabriker II. Finlands konsumptionsvaruindustri 1815–1870: Branschutveckling*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 116. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.

Schybergson, Per. 1977. Entreprenörer inom Finlands fabriksindustri i början av ryska tiden. Teoksessa *Från medeltid till 1900-tal. Till Oscar Nikula 31 maj 1977*, toim. Sune Jungar et al., 127–149. Skrifter utgivna av Historiska samfundet i Åbo 9. Åbo: Historiska samfundet i Åbo.

Styles, John. 2019. Fibres, Fashion and Marketing: Textile Innovation in early modern Europe. Teoksessa *Cotton in Context. Manufacturing, Marketing, and Consuming Textiles in the German-speaking World (1500-1900)*, eds. Kim Siebenhüner, John Jordan Kim & Gabi Schopf, 35–60. Köln: Böhlau Verlag.

Tiainen, Timo. 2026. ”Oikeenlaista kemiaa”. Tekstiilien luonnonvärivärjäyksen apuaineiden käyttö ja ulkomaankauppa Suomessa 1549–1856. Teoksessa *Säädellyt*

sävyt. Värit, värjärit ja väriaineet Euroopassa 1300–1850, toim. Merja Uotila, Maare Paloheimo, Susanna Niiranen & Elisa Kujansuu, 207–247. Historiallisia tutkimuksia 296. Helsinki: SKS, https://doi.org/10.21435/ht.296.

Tiainen, Timo, Merja Uotila & Maare Paloheimo. 2022. Indigon sinisestä kokenillin punaiseen. Tekstiilivärjäyksessä käytettyjen luonnonväriaineiden tuonti Suomeen (1791–1856). *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat* 22, 2: 3–22, https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.114262.

Toropainen, Veli Pekka. 2015: Aurajoen Halistenkosken historiaa. *Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja* 48: 117–231, https://journal.fi/ssvk/article/view/53302.

Turunen, Arja & Anna Niiranen. 2019. Pukeutumisen muuttuvat merkitykset. Pukeutumisen historia ja sen tutkimus. Teoksessa *Säädyllistä ja säädytöntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*, toim. Anna Niiranen & Arja Turunen, 11–49. Historiallinen arkisto 150. Helsinki: SKS.

Turunen, Riina & Miikka Voutilainen. 2023. Suomen esiteollisen kauden valuuttakurssimuunnin (1534–1880). *Historiallinen Aikakauskirja* 121, 1: 52–62, https://doi.org/10.54331/haik.95407.

Uotila, Merja. 2019. Kun talonpojat ryhtyivät kuluttamaan: pukeutuminen miehen aseman ja varallisuuden ilmentäjänä 1800-luvun alun suomalaisessa maaseutuyhteisössä. Teoksessa *Säädyllistä ja säädytöntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*, toim. Anna Niiranen & Arja Turunen, 115–145. Historiallinen arkisto 150. Helsinki: SKS.

Uotila, Merja. 2026. Siniset kädet. Värjärin ammatin kehitys Suomessa 1700- ja 1800-luvulla. Teoksessa *Säädellyt sävyt. Värit, värjärit ja väriaineet Euroopassa 1300–1850,* toim. Merja Uotila, Maare Paloheimo, Susanna Niiranen & Elisa Kujansuu, 155–180. Historiallisia tutkimuksia 296. Helsinki: SKS, https://doi.org/10.21435/ht.296.

Uotila, Merja & Maare Paloheimo. 2021. Textiles in Blue. Production, Consumption and Material Culture in Rural Areas in Early-Nineteenth Century Finland. *Scandinavian Economic History Review* 71, 2: 199–217, https://doi.org/10.1080/03585522.2021.2010593.

Vainio-Korhonen, Kirsi. 1998. *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioidenlähde: käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia tutkimuksia, 200. Helsinki: SHS.

Viitaharju, Johanna. 2016. Kapteeni Tjäderin onnettomuudet / Osa 1. ”Dödens timma – ack, så hastigt – slog”. *Varsinais-Suomen kulttuuriperintöblogi* 4.10.2016, http://kulperi.blogspot.com/2016/10/kapteeni-tjaderin-onnettomuudet-osa-1.html [Haettu 4.6.2026].

Viljamaa, Noora. 2026. *Eletty huono-osaisuus syntyperältään aviottomien lasten elämänkuluissa 1800-luvun Suomessa*. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja B, 770. Turku: Turun yliopisto, https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-02-0655-0.

Wimmler, Jutta. 2017. *The Sun King's Atlantic. Drugs, Demons and Dyestuffs in the Atlantic World, 1640–1730*. Leiden: Brill.

Wottle, Martin. 2008. Opposing prêt-à-porter: mills, guilds and government on ready-made clothing in early nineteenth-century Stockholm. *Scandinavian Economic History Review* 56, 1: 21–40, https://doi.org/10.1080/03585520801948500.